

Bakara Suresi 204-207. Ayetleri Bağlamında Övülen (Faydalı) ve Yerilen (Zararlı) İnsan Tipleri

The Varieties of Human Being as Praised (Helpful) and Criticized (Destructive) in the Context of 204-207th Verses of the Chapter of the Cow / Surah Al-Baqarah

Abdurrahman ALTUNTAŞ

Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Gumushane University, Faculty of Theology, Department of
Tafsir,
Gumushane/ Turkey

abdaltuntas@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-8578-8436

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 8 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Mayıs / May 2022

DOI: 10.53683/gifad.1070200

Atıf / Citation: Altuntaş, Abdurrahman. "Bakara Suresi 204-207. Ayetler Bağlamında Övülen (Faydalı) ve Yerilen (Zararlı) İnsan Tipleri / The Varieties of Human Being as Praised (Helpful) and Criticized (Destructive) in the Context of 204-207th Verses of the Chapter of the Cow / Surah Al-Baqarah". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 11/22 (Temmuz/July 2022/2): 486-515

İntihal: Bu makale, özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad>

Mail: ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Kur'an'da çeşitli insan tipleri zikredilmektedir. Bu zikredilen insan tipleri gösterdikleri davranışlara göre Kur'an tarafından yerilmekte veya övülmektedir. Bakara sûresinde yerilen tip, yeryüzünde fesat çıkaran, zulüm yapan, nesli ve ürünleri yok eden kimsedir. Bu tipin iç dünyası ile dış dünyası bir değildir. Dışardan kendisini iyi tanıtsa da aslında iç dünyası insanların kötülüğünü, zararını ister. Övülen tip ise bütün davranış ve hareketlerinde dürüst davranmaya gayret eder. Onun gayesi bireyin, toplumun ve insanlığın selametidir. Yaptığı hareketleri gösteriş için yapan bir kimse değildir. Onun temel amacı Allah rızasını kazanmaktır. Bu kimse ahiret hayatını düşünerek davranışlarının belli bir ölçü ve karakterde olmasına özen gösterir. Bu iki tip bütün tarih boyunca bütün toplumlarda var olagelmiş bundan sonra da her toplumda var olmaya devam edecektir. Kur'an bu kimselerin gerçek durumlarını ortaya koyarak olumlu tiplerin örnek alınmasını, olumsuz tiplerden de uzak olunmasını bizden istemektedir. Bu vurgu Kur'an'ın bütününe yayılmıştır. Kur'an'da sürekli olarak iyi ve kötü karakterler arasındaki mücadele resmedilmektedir. İyilerin dünya ve ahirette mutlu ve huzurlu olacakları, kötülerin ise hem dünyada hem de ahirette hüsrana uğrayacakları sürekli olarak vurgulanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Tefsir, Kur'an, Bakara 204-207. Âyetler, Övülen Tip, Yerilen Tip, Karakter*

Abstract

Various human types or characteristics are mentioned in the Qur'an. These various human types or characteristics which are mentioned are criticized or praised by the Qur'an according to their behaviours. Someone who is criticized in the Surah al- Baqarah/the Chapter of the Cow is mischief, cruel, destroyer of generation and products on the earth. Inner world and external world of this character or type are not the same. Although he/she introduces himself/herself as kind person, the inner world of this person wants other people' evil and damage. The praised character makes an effort with a good and honest way in all kinds of behaviours and movements. The main goal of this type is safety and well-being of individual, society and humankind. He/she is not the person who acts for flaunting in all movements. The main purpose of this type is to gain the will of God or acts for Mercy's Sake. This person elaborates his/her all kinds of actions in certain measurement and character while considering his/her life of hereafter. These two kinds of characters had existed in all communities throughout history and after this period they will

continue to be existed in the future too. The Qur'an has wanted all individuals to take positive and good characters as a model and to avoid negative and bad characters while exhibiting real situations of these people. This emphasis had spreaded all over the Qur'an. The struggle between good characters and bad characters have permanently depicted in the Qur'an. The peace and happiness of good people and the frustration of bad people in the world and hereafter have been emphasized all the time.

Keywords: *Tafsir, The Qur'an, 204-207th Verses of the Chapter of the Cow/ Surah Al-Baqarah, Praised Type, Criticized Type, Character.*

Extended Summary

Different types of people had been mentioned in the Qur'an. One of them is the type praised in the Qur'an and presented as sample with their behavior and lifestyle. The other is the type that is vilified and harms people and is wanted to be avoided these people. There are very clear differences between these two types. One has represented the good side and the other has represented the evil side. While one of them has caused corruption on earth by exceeding the limits, the other has strived to improve the earth.

In the Surah al- Baqarah/the Chapter of the Cow, in the 204-205-206th verses it has been mentioned about a human type who makes mischief in the world, causes a trouble and destroys the products. When this type of person has spoken, he has spoken well, affected the other person, but in terms of behavior, what he has said and what he has did has not matched each other. When this person has been warned about his bad behavior, he has ignored it and continued to have the wrong behavior. This person has a worldview that always thinks of his own interests. The Qur'an has severely criticized such people and has stated that their fate will be bad.

This type wants to impress others with his lying and deception, and to achieve a task by saying nice words because the purpose of such people is to cause mischief on earth. The best way to achieve this is to have a position and authority. When these people have an office and assignment, they try to destroy products and generations by using the authority of this office. This is the highest degree of mischief on earth. For these people, obtaining a position is the main and the biggest goal. Every deeds on this road is permissible and okey. For this reason, it is necessary to look at whether they have merit and competence, not their words when assigning them. Their previous behaviors and lifestyles can give us a clue in this regard.

There is also a second human character which is revealed in the 207th verse of Surah al- Baqarah/the Chapter of the Cow, which is the type that is presented to us as an example and makes gaining God's approval as the main goal. To seek the pleasure of God has meant to prefer goodness, beauty and what is beneficial for people. This type of person is someone who works for the improvement of the earth, is diligent in this way, touches people' heart and seeks God approval and love while doing all these good deeds. At the same time, this person is the one who thinks, calculates his actions and calculates what the consequences of these actions will be.

While some people cause mischief in the earth, some others have to be in a corrective and reformatory position on the earth. This is one of the fundamental laws of the universe. Everything is solid with its opposite because human beings are potentially given the will to do both good and evil but the essential thing and what God expects from man is that the person prefers the side of goodness and piety. The person will encounter various difficulties on this path for sure. However, he should always prefer goodness, justice and righteousness, perform activities that are beneficial to humanity, and never give up on this struggle. While all these are being done, one should not go back and calculate what happened in that side. He should believe that he will win in case of success or defeat as a result of this struggle, and he should know that his efforts will be evaluated because even though he was defeated on this road, he was victorious in reality. Islamic thought and culture, in a way, had risen by means of this thought and struggle.

Considering that Surah al- Baqarah is a Madani Chapter, it has been desired to emphasize what should be considered when creating a new society because, on the one hand, there is a type who makes mischief on the earth, destroys generations and destroys crops. This type has been also criticized by the Qur'an severely. On the other hand, there is an exemplary personality who tries to spread goodness and beauty in order to gain God's approval and sacrifices his life for this cause and aim. This is an indication that during the Medinan period,

efforts were made not only to build society, but also to build people. Already, societies rise with the construction of human beings and reach a level of civilization.

There are some necessarily elements that the positive type must do as opposed to the negative type. A person who works for the sake of God has

to be on the side of goodness, truthfulness, justice and beauty. So, there is a need for people who stand against the mischief-maker, who take responsibility, who fulfill their responsibilities and who will realize the elements we have just mentioned. This can be accomplished by increasing the number of people working to improve and correct the earth. This has required considering a good family, environment and education together.

When we think about it in the context of the 208th verse which is mentioned, this behavior of the person mentioned before is not an ordinary situation. Eventually, this person has given up his property, children and life. This person has revealed an intention, effort, a labor, and an endeavor rather than words. For this reason, people should have been highlighted not by their words but by their character and actions today. At some point, words will no longer matter if there will no any action because individuals with character and doing the right job have enabled their societies to continue their vitality with their efforts and labors. For this reason, as it was yesterday, the investment which is made in people is actually the biggest investment today. By means of this investment, societies and nations have based their future on solid foundations.

It can be said that in the perspective of the Qur'an, it is important to evaluate the moment rather than what the future will be. In the verses we had discussed, the subject is not what a person had said at that moment, but what he had did and how he had evaluated that moment. Evaluating the moment is actually shaping the future, being good, direct and in favor of beauty and it means staying away from mischief, badness, defeatism, and disorder in the world. Here, a basic ideal has emerged, which is to create a world where justice is fully practiced, peace is ensured and social justice is applied to all segments. This is among the main goals of Islam.

Giriş

Kur'an Hz. Peygamber vasıtasıyla insanları hidayete ulaştıran bir kitaptır. O içerdiği ilahi ilkeler vasıtasıyla indiği günden kıyamet gününe kadar insanlara rehberlik edecek, onlara doğru yolu gösterecektir. Allah Kur'an'da belirtildiği üzere insanlara doğru yolu gösterecek peygamberler ve örnek şahsiyetlere yer vermiştir. Kur'an aynı zamanda kötü karakterdeki tiplere de yer vermektedir. Tıp aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelere temel özelliklerini büyük oranda kendinde toplayan örnek olarak tanımlandığı gibi tür ve çeşit anlamında da tanımlanmaktadır.¹

¹ *Türkçe Sözlük*, haz.: Şükrü Halûk Akalın... ve başk., (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2010), 2357.

İnsana, iyilik ve kötülükten birini seçme yeteneği ve kapasitesi verilmiştir; bu sebeple insan kendi yaptıklarından sorumludur. İyi veya kötü bir tercih yapmakta bir özgürlüğe ve seçim hakkına sahiptir. Olayları gözlemlemesi ve değerlendirmesi için ona göz, kulak ve kalp (akıl) verilmiş,² kendisine doğru yol gösterilmiş, şükreden veya nankör bir kişi olması kendi iradesine bırakılmıştır.³ Ayrıca insan lehine olanları seçmesini sağlayacak şekilde donatılmış ve sahip olduğu değerlerin bilincine varması kendisinden beklenmiştir.⁴

Kur'an-ı Kerim öncelikle olumsuz niteliklere sahip insanları vahyin eğitiminden geçirmeyi hedeflemiştir. Kur'an'ı Kerim bu eğitimle sorumluluk sahibi, bilgili, doğru, dürüst, ahlaklı ve adaletli bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır.⁵ İnceleyeceğimiz âyetlerde ortaya konulduğu gibi Kur'an insanlara faydalı olan ve örnek olabilecek kişilerin model olarak alınmasını bizden istemektedir. Kur'an bu tipleri çeşitli vesilelerle övmekte, bunların davranışlarını takdir etmektedir. Kur'an, olumsuz tiplerin yaptığı davranışları eleştirmekte, bu şekilde davranan kişileri de kınamaktadır. Ayrıca zararlı ve olumsuz tiplerle olan ilişkimizde daha dikkatli olmamızı bizden beklemektedir.

İnsan denen varlık yalnız yaşamamakta, mutlaka başkalarıyla ilişki kurarak hayatını sürdürmektedir. Onun mutluluğu ise, kendini başka insanlarla ve gelecek kuşaklarla dayanışma içerisinde hissetmesine bağlıdır.⁶ Bu ilahi kitapta ortaya konan farklı tiplerde yaşadıkları dönemde diğer insanlarla bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Kur'an'a baktığımızda onda bir takım tipler farklı formlarda ortaya konulmuştur. Bir yandan örnek alınması gereken insanlar olduğu gibi diğer yandan da davranışları sebebiyle kınanan ve hor görülen kişiler vardır. Dikkatle incelendiği zaman görülür ki Kur'an'da birbirine zıt kişilikler kıyaslama yapılması amacıyla birlikte verilmiştir.

Kur'an'da, insanın şahsiyeti tanımlanmakta ve onu Allah'ın yarattığı diğer varlıklardan ayıran özellikleri zikredilmektedir. Aynı zamanda insan

² en-Nahl 16/78.

³ el-İnsan 65/3.

⁴ İlhan Kutluer, "İnsan" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/321.

⁵ Mehmet Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2006), 35-36.

⁶ Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk: ahlak psikolojisi üzerine bir inceleme*, yay. haz. Turhan Yörükân; trc. Ayda Yörükân . -- 5. bs. – (Ankara: Türkiye İş Bankası, 1995), 62.

şahsiyetinin bazı ana özellikleri ifade edilmekte, farklılık arz eden genel çizgiler ve örnekler de verilmektedir. Kur'an'dan edindiğimiz bir diğer bilgi de düzgün ve düzgün olmayan şahsiyet tanımlamasıdır. Aynı zamanda hem düzgün olan şahsiyetin hem de düzgün olmayan şahsiyetin oluşmasına etki eden unsurlar belirtilmiştir.⁷ Bu unsurların yanında Kur'an'ı Kerim'de Müslüman olan kimselerin, iyilik ve hayır yapan kimseler oldukları birçok kez ifade edilerek hangi konuda Müslüman tipinin temayüz ettiği gösterilmek istenmiştir.⁸

Bakara sûresinde⁹ inceleyeceğimiz bu âyetlerde¹⁰ ilk önce Kur'an tarafından yerilen insan tipine yer verilecektir. Bu insan tipi riyakâr, yalancı, kendini beğenmiş, kibirli,¹¹ dıştan dost görünen ve içi kin dolu bir insandır.¹² Bu tip olduğundan farklı bir görünüm sergiler. Son derece ihlaslı görünür ve bunun içinde yeminler eder. Buradaki amacı muhatabı etkilemektir. Oysa bu tip insan düşmanlık yapmada sınır tanımaz bir seviyededir. Fırsatını buldukça Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelerek yeryüzünde zulüm ve bozgunculuk yapar. Kendisine nasihat edildiğinde, yaptığı işlerin kötü ve iyi şeyler olmadığı hatırlatılınca öfkelenir. Bu karakterdeki insan, kendisine Allah'tan sakınması gerektiği söylendiğinde ise öğüt almak yerine nefsinin isteklerine uymaktadır. Ayrıca günah işlemeye ve zulüm etmeye devam etmektedir. Takvalı olmaya çağrılması bir fayda vermemekte aksine kibirlenmeyi sürdürmektedir.¹³ Bu karakterdeki insan, yeryüzünü fesada

⁷ M. Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, ter: Hayati Aydın, (Ankara: Fecr yayınları, 2017), 197-198.

⁸ Hayrani Altıntaş, "Hz. Peygamber'in Getirdiği İnsan Tipi", *Kutlu Doğum Haftası*, (Türkiye Diyanet Vakfı, 12-17 Ekim 1989,1999) 24.

⁹ Bakara sûresi Kur'an'ı Kerim'in ikinci en uzun sûresidir. Hicrettten sonra inmeye başlayan sûrenin nüzülü dokuz on yıl sürmüş ve bütün Medine devri boyunca devam etmiştir. İki yüz seksen altı âyettir. Bakara sûresi içerdiği konuların çokluğu ve çeşitliliği bakımından çok yönlü bir sûredir. Sûrede başta iman esasları olmak üzere insanın yaratılışı, Hz. Âdem ve çocukları, kiblenin değişmesi, namaz, oruç, hac, sadaka, boşanma, nesep, nafaka, borçların kaydedilmesi gibi pek çok konu yer almaktadır. (Emin Işık, "Bakara Sûresi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 4/526)

¹⁰ el-Bakara 2/204-207.

¹¹ Sözlükte "büyüklük" anlamına gelen kibir (kibr), tevazuun karşıtı olarak "kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması" anlamına gelmektedir. Ancak kelimenin daha çok birinci anlamda yani kişinin kendini üstün görmesi anlamında kullanıldığı, büyükleme ve böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışı vurumundan ibaret olduğu belirtilir. Aynı kökten gelen tekebbür ve istikbâr kibire yakın anlamlara gelmektedir. (Mustafa Çağrırcı, "Kibir" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002), 25/562)

¹² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 1/349.

¹³ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadis*, çev: Ahmet Çelen-Mehmet Çelen, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 5/215-216.

boğan, samimi olmayan, neslin bozulmasına sebep olan, topraktan, bitkilerden, hayvanlardan, denizlerden ve benzeri doğal kaynaklardan elde edilenleri yok eden bir tiptir. Ayrıca bu kişi yeryüzünde bozgunculuk yapmakta, insanların haklarına tecavüz etmektedir. Bu kişi kendinden başkasını düşünmeyerek ve menfaati uğrunda her kötülüğü yapabilecek bir tıynettedir. Bu Hz. Âdem'in iki oğlundan biriyle başlamış günümüze kadar yeryüzünde her devirde var olagelmiş bir insan tipidir. Hz. Âdem'in oğlu haksız yere kardeşini öldürmüş¹⁴ ve yeryüzünde ilk cinâyeti işleyerek haksız yere adam öldüren ilk kişi olmuştur.¹⁵

Kur'an tarafından yerilen insan tipleri aynı zamanda ruh yapısı olarak da bozuktur. Çünkü bunlar insanlığın refahını, mutluluğunu ve geleceğini düşünmezler. Tek düşünceleri kendileri, kendi menfaatleridir. Bu tipler kendi menfaatlerinin önünde durmak isteyen herkesi bertaraf etmek için her yolu denemekten geri durmazlar.

Diğer yandan da Allah rızasını kazanmak için en değerli şeyi, yani canını feda eden bir şahsiyet vardır. Bu kişi mümin ve samimi bir tip olup bütün enerjisini Allah'ın rızasını kazanmak için kullanır. Bu özelliklere sahip bir insan, bütün işlerinde ve uğraşlarında kendi şahsını merkeze almaz. Çünkü bu kişi bütünüyle Allah'ın rızasını kazanmaya yönelmiştir.¹⁶

Allah rızasını kazanmak birtakım sorumlulukları yerine getirmekle olur. Bu sorumluluk gereği bu insan tipi karşıdakini anlayan, hoşgörülü, affeden, yardımlaşan, iyi ve güzelin tarafında olan, yeryüzünün imarı için çalışan, kötülükleri önlemede gayret gösteren, dua edip tevekkül eden, hak ve adaletten ayrılmayan kimsedir. Bu da bir takım fedakârlıkları ve sorumlulukları yerine getirmekle gerçekleşir. Aynı zamanda bu kişi haksızlıklara ve zulme karşı bir tavır içerisinde olur. Mazlumun yanında yer alır ve onun hakkını sonuna kadar savunur. Bu uğurda elinden gelen bütün gayreti de gösterir.

Kur'an'da yerilen ve övülen insan tipinin Allah katındaki derecesi de

¹⁴ Konuyla ilgili olarak bk. el-Mâide 5/27-31.

¹⁵ Hz. Peygamber bir hadisinde "Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki onun kanından Âdem'in birinci oğluna bir pay ayrılmasın. Zira cinâyeti âdet edenlerin ilki odur" diyerek bu durumu açıklamıştır. (*Müsned*, I, 383, 430, 433; Buhârî, "Cenâ'iz", 33, "Enbiyâ", 1, "Diyât", 2, "İ'tişâm", 15; Müslim, "Kasâme", 27; İbn Mâce, "Diyât", 1; Tirmizî, "İlim", 14; Nesâî, "Taḥrîm", 1).

¹⁶ Seyyid Kutub, *Fî zıllali'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'ş-Şürûk, 1985), 1/203.

farklıdır. Dünyada yaptıklarına göre Allah katında bir derecelendirme olacaktır. Birisinin amacı sadece dünya ve dünya hayatı olurken ve bu uğurda önüne gelen her şeyi tarumar ederken; diğeri ise dünyada iyilikleri hâkim kılmaya çalışıp ahiret hayatını kazanmanın yollarını aramaktadır. Örnek olarak gösterilen kişinin asıl amacı ebedi olanı elde etmek, ahireti kazanmaktır. Diğerrinin amacı ise sadece dünya hayatıdır.

Bakara sûresinde incelediğimiz bu âyetlerin temel amacı, münafıklarla¹⁷ samimi Müslümanları, onların bir takım olaylar karşısındaki sergiledikleri tutumları mukayese etmektir. Bu âyetlerin inmesinin hemen öncesinde bir münafık kişi ile samimi Müslümanın başından geçen iki olaydan sonra ortaya çıkan iki karşıt tavra işaret edilmiştir. Bu iki tavırdan biri yergiye yani eleştiriye diğeri de övgüye layık görülmüştür. Âyetlerin ifade biçimi geneldir. Dolayısıyla buradaki durum her zaman ve her ortamda ortaya çıkabilecek farklı iki tip insanla ilgili evrensel bir kriter ve mesaj niteliği arz etmektedir.¹⁸

Medeniyet akışı içerisinde iki çizgi çatışmıştır. Bir tarafta gerçek ve yalan, diğerr tarafta ak ve kara, inanç ve inkâr, adalet ve zulüm, peygamberler ve zalimler vardır. Bu iki çizgi tarih boyunca hep karşı karşıya gelmişlerdir. Bunlardan bir bölümü medeniyetin olumlu yani pozitif yanını ifade ederken, diğeri ise olumsuz yani negatif yanını ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁹ Buna göre fesat çıkaran, insanı önemsemeyen ve onun birikimlerini mahveden insanlar geçmişte olduğu gibi günümüzde de mevcuttur. Kıyamete kadar da bu tür tipler var olmaya devam edecektir. Bir kısım insanlar dünya hayatı düzleminde insanların fakirleşmelerine, gelir adaletsizliğine, ürünlerin eşit şekilde paylaşımına yanaşmıyorlarsa onlar yeryüzünde fesat çıkaran kimselerdir. Başka bir âyette bu durum “*Onlara yeryüzünde fesat çıkarmayın denildiğinde ne münasebet bizler ıslah edici kimseleriz*”²⁰ şeklinde ortaya konulmuştur. Bu tip insanlar hatalarını kabul etmemekte, kendilerine yapılan uyarılara kulak asmamaktadırlar. Kur’an

¹⁷ “Sözlükte “(tarla faresi) yuvasına girmek; (bir kimse) olduğundan başka türlü görünmek” anlamındaki nifâk masdarından türemiş bir sıfat olan münâfık kelimesi “inanmadığı halde kendisini mümin gösteren” kimse demektir. Kelimenin, “tarla faresinin bir tehlike anında kaçmasını sağlamak üzere yuvası için hazırladığı birden fazla çıkış noktasının birinden girip diğerrinden çıkması” biçimindeki kök mânâsından hareketle münafık, “dinin bir kapısından girip diğerrinden kaçan çifte şahsiyetli kimse” olarak da tanımlanmıştır.” (Hülya Alper, “Münafık” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006), 31/565)

¹⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, 5/216.

¹⁹ Sezai Karakoç, *İnsanlığın Dirilişi*, (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2021), 11.

²⁰ el-Bakara 2/11.

bu tip insanları şiddetle eleştirmektedir. Özellikle münafık insan tipinin gösterdiği davranışlar bireysel ve toplumsal hayatın sarsılmasına ve bozulmasına neden olur.²¹

Zamanla insanın bilgi seviyesi ve zenginliği arttıkça, kişi düzeleceği yerde, daha olumsuz diyebileceğimiz tavırları takınmakta, hoşgörü, karşdakini anlama, empati kurma gibi vasıfları muhafaza edememekte tabiri caizse insanlığından uzaklaşmaktadır. Olaylara kendi penceresinden bakmakta yaptığı işlerin doğru olduğunu savunmaktadır. Bu tip insanlar kendilerine yapılan uyarılara da kulak asmamaktadırlar. Bu tür bir insan menfaati uğruna her şeyi yapabilir. Bu tipler, Kur'an'ın eleştirdiği ve davranışları sebebiyle kınadığı insanlardır.

1. Yerilen (zararlı) Tip

Kur'an'ın genel anlayışına baktığımızda iki tür insan tipinin ortaya konulduğunu görürüz. Birincisi yeryüzünde fesat çıkaran bozgunculuk yapan müfsid insan, ikinci tipte yeryüzünü ıslah ve imar etmeye çalışan muslih tiptir. Bunlardan birisi fesat tarafını temsil ederken diğeri de sulh ve barış tarafını temsil etmektedir.

Kur'an'da ortaya konan ve yerilen karakterler ilahi vahiy tarafından eleştiriye maruz kalırlar. Bunlar davranış olarak eksiklik içerisinde olup bunların düzeltilmesi, ihya edilmesi bir zorunluluktur. Bu kimseler bir kibir ve büyülenme içerisinde bulunurlar. Bunlar nesiller arası bağlantıyı keser ve insanlara faydalı olan şeyleri yok etmeye çalışırlar.

Yeryüzünde fesat çıkaran insan tipi Kur'an tarafından tasvip edilmez. Bu kişi diliyle tatlı sözler söyleyip arkadan söylediklerinin aksine farklı davranışlarda bulunur. Bunlar Kur'an nazarında her hangi bir değeri olmayan, eleştirilen, samimi bulunmayan, içi ve dışı birbirinden farklı kişilerdir. Bunların kazançları bir yel gibidir. Dünyada yaptıklarından dolayı kazanç elde ettiklerini, insanları kandırdıklarını ve kâr elde ettiklerini sanırlar fakat asıl zararda olanlar bunlardır. Yeryüzünde fesat çıkaran bu tipler dürüst davranmamış, ahlakî olarak doğru bir tavır içerisinde olmamışlardır. Bu yüzden de Kur'an bu tipteki kişileri şiddetle eleştirmekte ve akıbetlerinin kötü olacağını belirtmektedir.

Tefsirlerde geçen rivâyetlere göre 204- 206. âyetlerde bahsedilen kişi

²¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, 5/216-217.

Ahnes b. Şerîk'dir.²² Bu kişi tatlı sözlü bir kişiydi. Bu adam Hz. Peygamber'le konuştuğunda yumuşak bir üslup kullanır, onu sevdiğini söyler ve Müslüman olduğunu ifade ederdi.²³ Hz. Peygamberde ondan hoşlanır, ona yanında yer verirdi. Fakat bu kimse gerçek manada kalbiyle iman etmiş değildi.²⁴ Bu kişi Allah resulüne karşı sözü pek tatlı olan münafık biriydi. Kendisinin ona iman ettiğini ve onu sevdiğini söyler bu hususta yeminler ederdi. O, Hz. Peygamber'in meclisinde ona yakın olurdu. Allah'ta bu kişiyi yalanladı.²⁵ Bu kimse Hz. Peygamber'in yanından ayrılınca bir İslam beldesine uğramış, ekini yakmış ve hayvanları telef etmiştir.²⁶ Başka bir rivâyete göre Ahnes b. Şerik Sakif kabilesine uğramış, onlar uykudayken ekinlerini yakmış, koyun sürülerini telef etmişti.²⁷ Aslında Ahnes b. Şerik nezdinde bu şekilde davranan herkes onun konumundadır. Ahnes b. Şerik burada fesat tarafını temsil etmektedir. Onun nezdinde ürünleri ortadan kaldıran ve nesilleri yok etmeye çabalayan, Müslümanları kandırmaya çalışan, bozgunculuk tarafında olan herkes aynı Ahnes b. Şerik pozisyonundadır.

Bir başka sebab-i nüzule²⁸ göre İbn Abbas ve Dahhak'dan gelen bir rivâyette Kureyş müşrikleri, Hz. Peygamber'e, "Biz Müslüman olduk bize dini öğretecek kimseler gönder" diye haber yolladılar. Peygamberde onlara

²² Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferid, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-İlmîyye, 2003, 1/107; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tefsîrû't-Taberî=Câmîü'l-beyân an te'vîli ayi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/1424), 3/571; Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucûhi't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdul-Selâm Şâhin (Lübnan: Daru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 2009), 1/248; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsîrû'l-Kebir* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981), 5/213; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, Takdim: Mahmud Abdulkadir Arnavut (Beyrut: Daru'l-Sadr, 2004), 1/119; Mahallî-Suyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, (İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, t.y.), 1/30; Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, (İstanbul: Elif Ofset, 1984), 1/55; Elmalî'lı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (b.y. Eser Neşriyat, 1979), 2/732.

²³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, 1/107; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/248; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/733.

²⁴ Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, 1/107-108.

²⁵ Mahallî-Suyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, 1/30.

²⁶ Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, 1/108; Mahallî-Suyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, 1/30; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/733.

²⁷ Râzî, *Tefsîrû'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsîrû'l-Kebir*, 5/217; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119; Nesefî, *Tefsîrû'n-Nesefî*, 1/115.

²⁸ Kur'an'ın Kerim'in âyetleri iki kısma ayrılır. Birinci kısmı herhangi bir sebebe bağlı olarak indirilmeyen âyetlerdir. Bunlar Kur'an'ın çoğunu teşkil ederler. İkinci kısım ise bir sebebe bağlı olarak indirilmiş âyetlerdir. Hz. Peygambere bir soru sorulması veya bir hadise üzerine birkaç âyetin veyahutta bir sûrenin tamamının indirilmesine sebep olan şeye "sebeb-i nüzul" denir. (İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 115.)

bir topluluk gönderdi. Bu topluluk bir yerde konaklayınca, Mekke müşriklerinden yetmiş kişi bunları şehit etti. Bunun üzerine de bu âyet indi.²⁹

Bu âyet-i kerîmelerin münafıklar hakkında indirildiği söylenmiştir. Çünkü onlar din konusunda Hz. Peygamber'le uyum içinde olduklarını davranış olarak ortaya koyuyorlardı. Tavır ve hareketleriyle peygamberin dinine ve ona tabi olduklarını gösteriyor olsalar da iç hayatlarında Müslümanlara karşı aykırılık ve düşmanlıklarını gizliyor ve aynı zamanda dış görünüşlerinde samimi olduklarına dair yeminler ediyorlardı.³⁰ Âyetin sebab-i nüzulü olarak bu rivâyetler zikredilmesine rağmen müfessirler bu vasıflara sahip bütün münafıkların bu kapsamda değerlendirilebileceğini ifade etmişlerdir.³¹ Çünkü Kur'an'a göre münafıklar, davranış biçimi olarak mümin görünüp muhataplarını aldatmaya çalışırlar.³² Bunlar hak ile batıl arasında gidip gelen insanlardır.³³ Münafıklar yalancılardır, Allah yolunda insanlara engel olurlar.³⁴ Kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyar, ellerini sıkı tutup cimrilik ederler ve Allah'ı da unuturlar.³⁵ Aldatmacılıkta şeytana benzerler.³⁶ Münafıklar, toplumun huzurunu bozmak için yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışırlar.³⁷

Bakara 204 ve 206. âyetlerinde olumsuz insan tipinin özellikleri şöyle ifade edilmektedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ

"İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o, hasımların en yamanıdır."³⁸ Bu âyette insanlardan bir kısmının dünya hakkında söyledikleri sözlerin Hz. Peygamber'in hoşuna gittiğinden bahsedilmektedir.³⁹ Ahiret hakkındaki sözü ise bu adamın itikadına zıt

²⁹ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/213-214.

³⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 1/410.

³¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/733.

³² el-Bakara 2/9; en-Nisâ 4/141.

³³ en-Nisâ 4/142.

³⁴ el-Münâfikün, 63/1-2.

³⁵ et-Tevbe 9/67.

³⁶ el-Haşr 59/16.

³⁷ el-Bakara 2/11; Muhammed 47/22.

³⁸ el-Bakara 2/204.

³⁹ Taberî, *Tefsirü't-Taberî=Câmiü'l-beyân an te'vîli ayi'l-Kur'an*, 3/571.

olduğundan dolayı peygamberin hoşuna gitmez.⁴⁰ Bu kişi Hz. Peygamber'in yanına gelir ve yemin ederek onu sevdiğini ve ona iman ettiğini söylerdi. Bu kişi tatlı dilli ve iyi görünümlü bir kimseydi.⁴¹ Onun ahiret hakkındaki sözleri Rasulullah'ı hayrete düşürmese bile, dünya hakkında söylediği sözler onu hayrete düşürmekteydi. Çünkü bu kimse, dünyada olduğu müddetçe güzel ve tatlı bir şekilde konuşurdu.⁴² Burada ikiyüzlü insanın samimiyetsizliğinden bahsedilmektedir. Bazı ikiyüzlü tipler konuştuğu zaman güzel konuşurlar fakat bunlar sözlerinde samimi değildirler. Aslında bunların dilleriyle söyledikleri kendi kalpleri tarafından tasdik edilmez. Sadece günü kurtarmak, başkasını aldatmak, o anki durumu idare etmek için konuşurlar.

Bahsi geçen bu kişinin sözü Hz. Peygamber'i tesiri altına almakta ve bir hayret uyandırmaktadır. Bu kişinin söyledikleri dünya işleri ve geçim vasıtaları hakkındadır.⁴³ Bu kimse, sözünde doğru söylemekte olduğunu, kalbinde olana Allah'ı şahit tutarak ispat etmeye çalışmaktadır. Hâlbuki bu kimse aslında bir düşmanlık içerisindedir. Yalan söyleyerek karşındakilerle mücadele etmektedir. İçlerinde sakladıkları şeyin aksini ortaya koymak da münafıkların bir özelliğidir.⁴⁴

Âyette geçen “وَيُشْهِدُ اللَّهُ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ” ifadesi bir bakıma bu kimsenin kalbindekine Allah'ı şahit tuttuğunu göstermektedir. Bu kişi Hz. Peygamber'e iman ettiğini ve onu sevdiğini söylüyor ve yeminler ediyordu. İçinde sakladığını gizleyerek söylediklerine Allah'ı şahit tutmaktadır.⁴⁵ Bu şahıs çeşitli yeminler ederek, tatlı diller dökerek, parlak sözler söyleyerek Peygamber'i kandırmaya çalışmaktadır.⁴⁶ Kalbinde olanla söylediği sözün birbiriyle uyum içerisinde olduğunu dair yemin etmektedir.⁴⁷ Bu kişinin konuşmaları peygamberi etkilemekte, bu sözleriyle onun kalbinde bir yer

⁴⁰ Mahallî-Suyûtî, *Tefsirü'l-Celâleyn*, 1/30.

⁴¹ Vâhidî, *et-Tefsirü'l-basît*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdullah el-Fevzân, (Riyad: Silsiletü'l-Resaili'l-Câmiyye, Darü'l-Musavveri'l-Arabi, 2009), 4/74.

⁴² er-Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/215.

⁴³ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119.

⁴⁴ Taberî, *Tefsirü'l-Taberî=Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, 3/571; Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119.

⁴⁵ Vâhidî, *et-Tefsirü'l-basît: el-Bakara 196-ahirü'l-Bakara*, 4/75.

⁴⁶ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/732; Neseî, Ebü'l-Berekât, *Tefsirü'n-Neseî*, thk. Zekeriyya Umayrat (Lübnan: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008), 1/115.

⁴⁷ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119.

edinmek istemektedir.⁴⁸ Bu şahit getirme durumu yemin ile olması ihtimal dâhilindedir. Bahsi geçen bu kimsenin sözle “vakıa benim dediğim gibidir ve Allah buna şahittir” demesi bu durumu desteklemektedir. Bu söylenen söz de bir yemin değil Allah’ı kendisine şahit tutma olarak değerlendirilebilir.⁴⁹

Âyette geçen “وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ” ifadesi azılı bir düşman, amansız bir hasım anlamına gelmektedir.⁵⁰ Bu ifade bahsi geçen kişinin Müslümanlara düşmanlığının çok yaman ve çetin olduğuna işaret etmektedir.⁵¹ Yani bu kişinin Peygambere ve ona tabi olanlara karşı düşmanlığı çok şiddetlidir.⁵² Burada bahsi geçen kişi kısır tartışmanın en çetin tarafını veya batıl yolu takip ederek en zor tartışmacı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca o hiçbir zaman doğru yolu izlemeyip haksızlığa en çok meyleden kimse olarak da tanımlanmıştır.⁵³ Bu kişi düşmanlıkta aşırı giden bir kişidir. Bu düşmanlığı aşırı bir şekilde yapan kişiye “eledd” denilir.⁵⁴

Aynı zamanda bu insan tipi karakter olarak ikiyüzlü, geçimsiz, dili tatlı, kendini diğer insanlardan üstün gören, görünüş olarak alımlı fakat içinde kötülük bulunan bir tiptir. Bu kimse kendini düzeltmeye çalışmaz. Kendisi Allah’tan sakınmaya davet edildiği zaman aldırış etmez. Bunun tersi bir tavır gösterip gurura kapılır, gerçeği görmeye yanaşmaz, iyilik yapmayı reddeder. Bitki, hayvan, insan ve bütün canlıları yok etmeye çalışır.⁵⁵ Bu tip insan dünya hayatına çok bağlıdır. Kendisini bir nasihatçi olarak takdim etme gayretindedir. Bu kimsenin tüm bu sözleri yalandır ve ikiyüzlülükten kaynaklanmaktadır.⁵⁶

⁴⁸ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/215; Neseî, *Tefsirü'n-Neseî*, 1/115.

⁴⁹ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/215.

⁵⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, 5/215.

⁵¹ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/215; Neseî, *Tefsirü'n-Neseî*, 1/115; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/732.

⁵² Mahallî-Suyûtî, *Tefsirü'l-Celâleyn*, 1/30.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu, müracaat Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 1/410.

⁵⁴ *Vâhidî, et-Tefsirü'l-basît: el-Bakara 196-ahirü'l-Bakara, 4/75*; Necmeddin Neseî, *Ömer Neseî Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 1/422.

⁵⁵ Kutub, *Fî zilali'l-Kur'ân*, 1/203,

⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'an* (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri), ed. Ali Bulaç, trc. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan yayınları, 1997), 1/164.

Bu âyet sadece o dönemdeki insanları kapsamamaktadır. Her dönemde ve günümüzde de insanları kandırmaya çalışan, dilinin söylediği ile kalbinin söylediği arasında bir uyum olmayan ve yalan yere yemin eden bu çeşit insan tipleri vardır. Bu demektir ki dine ve dini değerlere mesafeli veya karşı olan insanlar her zaman ve mekânda bulunacaktır. Müslüman bir kişi bu tip insanların söylediklerinden ziyade, bunların yaptığı davranışlara bakıp ona göre hareket etmek durumundadır.

Bu insan tipinin içyüzü ile dış görünüşü birbiriyle çelişki halindedir. Bu tip insanlar, yalan söyleyen, insanları kandıran, yağçılık yapan ve bütün bu kötü huyları meslek edinen kimselerdir. Bir gün bu kişiye bir görev verildiğinde gerçek yüzü ortaya çıkar; kötülüğü, fenalığı ve kini görünür hale gelir.⁵⁷ Bu âyete göre görev verilecek insanların sözlerine bakılmayıp durumlarının tetkik edilerek, incelenerek bir karara varılması önemlidir.⁵⁸ Aslında âyette liyakat ve ehliyetin ne kadar önemli olduğu ortaya konulmaktadır. Kişinin söylediği sözden ziyade yaptıkları işler ve davranışları önemlidir. Kişi çok güzel konuşabilir fakat yaptıkları şeyler olumlu değilse, geçmişte güzel davranışlar sergilememişse, sadece söz de kalıp davranışa herhangi bir şey yansıtınamışsa bu kişinin sözlerine inanıp, ona görev verilmesi ve itimat edilmesi doğru bir davranış değildir. Bu kişinin sözlerinden ziyade geçmişte yaptığı eylemlere bakılarak bir görev verilmesi daha doğru bir davranıştır. Aksi halde kendisine tevdi edilen herhangi bir işte çok farklı sıkıntılar ve problemler yaşanacaktır. Böyle bir durumda muhtemelen karşılaşılabilecek durumlar Bakara 205. âyette şöyle ifade edilir:

“O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez”.⁵⁹ Âyette geçen “وإذا تولى” ifadesi “yüz çevirmek” ve “idareci olmak” anlamlarına gelmektedir.⁶⁰ “الْحَرْثُ” kelimesi “الزَّرع” yani “ekin”; “النَّسل” kelimesi ise “evlat” ve “çocuk” anlamına gelmektedir.⁶¹ Evlat, babasından geldiği için kendisine bu isim verilmiştir.⁶² Buradaki fesat; yıkmak, bozmak ve tahrip etmek

⁵⁷ Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. 2012.

⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/733.

⁵⁹ el-Bakara 2/205.

⁶⁰ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119.

⁶¹ Taberî, *Tefsirü't-Taberi*, 3/583.

⁶² Râgıb el-isfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Kilani, (Beyrut:

manasına gelmektedir. Ayrıca bir maslahat olmaksızın elbisenin yırtılması ve paranın kesilmesine de bu anlam verilmektedir.⁶³ وَيُهْلِكُ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ifadesi bozgunculuk yapmanın ve düşmanlığın insanlara ve ülkelere çok zararlı olduğuna işaret etmektedir.⁶⁴ Bu demektir ki fesat çıkarmak sadece belli bir alanda söz konusu değildir. İnsanlığın ürettiği ürünleri tarumar etmek ve insana zarar vermek için nesli ortadan kaldırmak bunun en ileri derecesidir. Çünkü ürünleri ve nesli fesada uğrattığınızda insanlığın devam etmesini ortadan kaldırmış olursunuz. Vahyin indiği dönemlerde fesat çıkarma alanları sınırlıydı. Fakat günümüzde yeryüzünde fesat çıkarma ekonomiden ticarete, eğitimden sağlığa, bilimden teknolojiye kadar bütün alanlarda söz konusudur. Küreselleşen dünyada fesat alanları çoğalmış, bunlarla mücadelede farklı yöntemlerin uygulamaya konulması bir gereklilik haline gelmiştir.

Yukarıdaki âyete göre bu karaktere sahip olan kişi yönetici olunca, yeryüzünde bozgunculuk çıkartmaya, ekini bozmaya ve nesilleri yok etmeye çalışır.⁶⁵ Ayrıca bahsi geçen bu kişi Hz. Peygamber'in yanından ayrılınca, Müslümanların kalplerine şüphe düşürmeye ve çeşitli oyunlar oynamaya çalışırdı.⁶⁶ Beyzâvî farklı bir görüş ortaya koyarak bu gibi kişilerin zulmü yüzünden Allah'ın yağmur yağdırmayacağını, kuraklık meydana geleceğini, böylece ekinlerin ve nesillerin yok olacağını söyler.⁶⁷

Bu kişi idareci konumuna geldiğinde karakteri bozuk olduğundan yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışır. Aslında burada buna görev verilirken dikkat edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Çünkü bunun neticesinde insanlar zarar görmekte, ürettikleri ürünler de ortadan kalkmaktadır. Bu da insanlığın uğrayacağı en büyük felaketlerden biridir. İnsanların ürettikleri gıdaların üretilmesinin engellenmesi ve nesillerin bozulması aslında insanlığın sonunu getirecek bir olgudur. Bu yüzden de bu yapılan davranış şekli görmezlikten gelinebilecek ve üstü örtülebilecek bir durum değildir. Bu şekildeki bir davranış bütün insanlık için yapılan en kötü işlerden birisidir.

Daru'l-Ma'rife, ts.), 491.

⁶³ Vâhidî, *et-Tefsirü'l-basît*, 4/79.

⁶⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, 5/215.

⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/248; Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/216; Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119; Neseî, *Tefsirü'n-Neseî*, 1/115; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/732.

⁶⁶ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/217.

⁶⁷ Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119.

Bu tip insanlar her zaman ve her mekânda mevcuttur. Kurnazca davranarak çeşitli sözler ederler ve bunları süsleyerek insanları kandırmaya çalışırlar. Fakat bu kişilerin içleri fesat doludur. Bu karakterdeki kişiler bir sürü laf ederler fakat zerre kadar bir iş başaramazlar. Bu kimse başkalarını beğenmez, kendisini herkesten üstün görür. Kendisi yanlış yolda gittiği hususta uyarılsa ve Allah'tan kork denilse bu da onun zoruna gider.⁶⁸

“Ekin ve nesli yok etmeye çalışır” ifadesi bozgunculuk ile ilgili olarak en ileri seviyedeki bir nitelemedir. Bu ifade fesahatin zirvesidir. Çünkü dünya ürünlerden ve dışılardan meydana gelenlerle hayatiyetini sürdürür. Onların yok olması dünyanın da son olması anlamına gelir.⁶⁹ Ürünlerin ve neslin yok edilmesi bir zulümdür. Zulüm ve haksızlık ise toplumun gerilemesine ve gelirlerin azalmasına sebep olur. Bu durumun zararını devlet çeker.⁷⁰ Devlet içerisinde yaşayan insanlar ve toplum ürünlerin eksilmesinden ve nesillerin bozulmasından etkilenir. Bu durumda insanlar devlete olan güvenlerini kaybederler. Devlete olan güven ortadan kalkınca o devlette yaşayan insanlar huzurlarını kaybederler. Bu da bir memnuniyetsizliğe ve güven duygusunun zedelenmesine sebebiyet verir. İnsanlar yaşadıkları yerleri benimsemez ve yaşadıkları topraklara aidiyet duygularını kaybederler. Bunun neticesi olarak yaşadıkları topraklardan başka yerlere göç ederler.

“Ürünün ve neslin yok edilmesi”, aile hayatının bozulmasına ve neticede bütün bir toplumsal yapının çökmesine neden olur. Ürünü ve nesli yok etmeye çalışan zihniyet, toplumda genel bir kabul görür de sosyal davranışları yönlendirir hale gelirse kaçınılmaz bir şekilde ahlaki çürüme ve sosyal bir çözülme meydana gelir.⁷¹ Yani insanlığın üretiminin kesintiye uğratılması ve insan kuşağının yani neslinin bozulması bir sarmal halinde beraberinde ailenin ve toplumun dağılmasına neden olacaktır. Onun içinde ailede ıslah⁷² faaliyetinin yapılması işin özüdür ve asla ihmal edilmemelidir.

⁶⁸ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/350.

⁶⁹ Neseфі, *Ömer Neseфі Tefsiri*, 1/424.

⁷⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev: Halil Kendir, (Ankara: Yeni Şafak, 2004), 1/381.

⁷¹ Esed, *Kur'an Mesajı*, 1/60.

⁷² İslah, İslâmî değerleri, inanç ve yaşama biçimini yeniden ihya etmeyi amaçlayan düşünce ve faaliyetleri ifade etmektedir. Sözlükte “iyi ve yararlı olma” anlamındaki salâh kökünden master olan ıslâh genel olarak “düzeltmek, daha iyi hale getirmek” anlamında kullanılmaktadır. Bir ölçüde Batı dillerindeki reform kelimesine karşılık gelir. Kur'an terminolojisinde ıslah ifsadın, muslih de müfsidin karşıtıdır. (Alı Merad, “İslah” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999), 19/143). Bu hususta öne çıkarılan “Tek istediğim gücümün yettiğince ıslah etmektir” (Hûd 11/88) âyetidir.

Bu sorumluluk yerine getirildiğinde ülkelerin ve ulusların geleceği güven altına alınmış olur.

206. âyette ise yukarıda bahsedilen tipin kendisinin uyarılmasına karşı günah tarafını tuttuğundan söz edilir:

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْمِهُادُ

“Böylesine «Allah’tan kork!» denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevk eder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!”⁷³ Bu kimsenin içinde bulunduğu gurur kendisine öğüt vermek isteyen kabul etmemeye götürür. Bunun altında cahiliye⁷⁴ taassubu ve kibri vardır.⁷⁵ Bu kibir insanı yanlış yola sevk etmekte, doğruyu görmesine engel olmaktadır. Böyle bir kişinin yanlış yolda olduğu görülmüş ve izan sahipleri tarafından kendisi uyarılmaya başlanmıştır. Fakat o verilen öğüdü dinlememiş yeryüzünde fesat çıkarmaya devam etmiştir.

Âyette bahsedilen bu kimseye cehennem karşılık ve azap olarak yeter.⁷⁶ Çünkü kendisini gurur ve benlik kaplayan kişinin gideceği yer cehennemdir. Bu kimselere cehennem yeter. Yatak olarak cehennem onlar için çok kötü bir yer konumundadır.⁷⁷ Kokuşmuş bir karaktere sahip olup da bulunduğu konumları ve makamları kötüye kullanıp insanların hayatını cehenneme çevirenlerin akıbeti kötü olacaktır. Buna göre yeryüzünde fesat çıkaran kimselere ceza olarak ahiret hayatında cehennem takdim edilecektir. Çünkü bunlar uyarılmalarına rağmen yeryüzünde fesat çıkarmaya devam etmişlerdir.

⁷³ el-Bakara 2/206.

⁷⁴ “İslâmî dönemde ortaya çıkmış bir terim olan câhiliye, gerek Kur’ân-ı Kerim’de gerekse hadislerde Araplar’ın İslâm’dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirdekinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu sebeple genellikle Araplar’ın İslâm’dan önceki dönemine “Câhiliye” veya “Câhiliye çağı” (asrû’l-câhiliyye), o dönemde yaşayan şairlere de “Câhiliye şairleri” (şuarâü’l-câhiliyye) denilir. Hz. Peygamber’in ashâbı câhiliye kelimesiyle İslâm öncesini, yani milâdî 610 yılında vahyin inmeye başlamasından önce yaşadıkları devri kastediyorlardı. Onlar Müslüman olduktan sonra bu devirle ilgili hâtıralarını, inançlarını, tutum ve davranışlarını anlatırken veya Hz. Peygamber’e o dönemde yaptıkları işlerin İslâm’daki hükmünün ne olduğunu sorarken çoğunlukla bu kelimeyi kullanmışlardır.” (Mustafa Fayda, “Câhiliye” TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/17)

⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/249; Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, 1/119; Neseî, *Tefsirü’n-Neseî*, 1/115.

⁷⁶ Vâhidî, *et-Tefsirü’l-basît*, 4/80.

⁷⁷ Neseî, *Tefsirü’n-Neseî*, 1/116.

Bakara sûresi 204-206. âyetlerinde ifade edilen kişinin özellikleri ile Kur'an'ın diğer âyetlerinde ifade edilen münafıkların özellikleri birebir örtüşmektedir. Genel itibariyle söylersek bu âyetlerde ifade edilen kişinin temel amacı yeryüzünde fesat çıkarmak, ürünlerin üretilmesini durdurmak ve insan neslini bozmaktır. Kur'an'da ifade edildiği üzere münafıkların temel özelliği yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak ve toplumsal düzeni ortadan kaldırmaktır.⁷⁸ Dolayısıyla bu âyetlerde bahsedilen kişi ile münafıkların özellikleri aynı olduğundan bu âyetlerin münafıklar hakkında da indirildiğini söylemek kanaatimizce doğru bir yaklaşımdır.

Bazı müfessirler bu âyetin belli bir topluluk hakkında indiğini belirtirken diğer müfessirler ise bu âyette zikredilen sıfat ile nitelenen bütün herkesi kapsadığını yani âyetin genel (âmm) olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁹ Yani bu âyet sadece belli bir kişi hakkında özel bir anlama gelmemekte, genel bir mana ifade etmekte ve zikredilen sıfatlara sahip olanların hepsini kapsamaktadır.⁸⁰ Kanaatimizce bu âyet bütün zamanlarda bu vasıflara haiz olan herkesi kapsamaktadır. Âyetin genel olduğunu söylemek daha doğru bir yaklaşımdır. Ayrıca "sebebin hususiliği lafzın umumiliğine engel değildir" kaidesi⁸¹ bu durumu izah edici mahiyettedir.

2. Övülen (Faydalı) Tip

Yukarıda ifade edilen olumsuz tipten sonra olumlu bir tipin zikredilmesi mesânî özelliği gereği Kur'an'ın sıklıkla kullandığı bir metottur. Kur'an ilk önce yerilen bir tipi zikrederek kişilerden böyle bir davranışı sergilememelerini salık vermekte, bu davranış çeşidinin insanlara ve topluma bir yararının olamayacağını vurgulamaktadır. Ardından övülen ve davranışları tasvip edilen tipi zikretmektedir. Yani sadece yerilen tipi zikretmekle kalmamakta hemen ardından örnek olacak insan tipini getirerek insanlara yol göstermekte ve rehberlik etmektedir. Ayrıca her iki tipin tipolojisini ve ahiretteki durumunu karşılıklı olarak gözler önüne sererek insanları iyiliğe özendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında âyette övülen bu kişinin gösterdiği davranış biçiminin tasvip edildiği vurgulanmaktadır.

Kur'an'da olumlu insan tipleri farklı formlarda ifade edilmiştir.

⁷⁸ el-Bakara 2/11.

⁷⁹ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/213.

⁸⁰ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/214; Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul, İşaret yay., 1997), 1/59.

⁸¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ömer Kara, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İtibâr, Sebebin Hususiliğine Değil Lafzın Umumiliğine İlişkin Usûlcülerin Metodolojik Yaklaşımları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001).

Bakara 207. âyette ifade edilen insan tipi Allah'ın rızasından başka bir şey düşünmeyen mümin ve mütevazı bir kişidir.⁸² Bu tip insanlar Allah'a inanan, Resül'e ittiba eden, iyiliği emredip kötülükten nehyeden, kınayanın kınamasından korkmayan, yeryüzünü ıslah eden, hayra teşvik eden ve doğru söyleyen kimselerdir. Kur'an'da bu tipe çeşitli formlarda yer verilmiştir.

Bakara sûresi 207. âyette, insanlardan bir kısmının Allah'ın rızasını elde etmek için kendini feda ettiğinden bahsedilir. İlgili âyet şöyledir: وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah, kullarına çok şefkatlidir.” Âyette geçen شَرَى bir şeyi satmak ve almak anlamına gelir. Onun aslı değiştirmedir.⁸³ يَشْرِي نَفْسَهُ nefsinin satar canını feda eder anlamına gelmektedir.⁸⁴ “Kendini feda eder” ifadesinden kasıt ise, kendisini bütünüyle Allah'ın rızasına hasredip cihada adanmasıdır.⁸⁵ Bu âyete göre Allah'a karşı sorumluluk hisseden kimse ahiret mükâfatını elde etmek için kendini feda etmiştir. Kendini feda etmesi, mükellef olan kimsenin namaz kılmak, oruç tutmak, hac etmek ve cihat yapmak gibi Allah'a bir itaati ifade eden hususlarda fedakârlığa katlanması anlamına gelmektedir. Böyle davranmakla da Allah'ın mükâfatını elde etmiş olur. Sanki o, kendi nefsinin alınıp satılabilen bir eşya gibi esirgemedi, cömertçe Allah'a vermiştir. Bu şekilde nefsinin Allah'a esirgemedi veren kimse, bir satıcı; Allah da bu nefsi satın alan bir alıcı olmuştur.⁸⁶ Bu kimse Allah rızasına ermek için canını ve dünyasını feda eder. Bu kişi mülkün Allah'ın elinde olduğunu bilir. En üstün amaç mal mülk değil Allah'ın rızasını kazanmaktır. Allah rızası için her türlü fedakârlığa katlanan, kendini ebediyen kurtarmış ve en büyük faydayı elde etmiş olur.⁸⁷ Allah'ın rızasını uygun davranma isteği ve arzusu neyi gerektiriyorsa onu yapar ve bütün şahsi menfaatlerini bir kenara bırakır.⁸⁸ Bu nitelikteki kişi sadece laf üretmeyen, iş yapan, yaptığı iyilikleri başkalarına söylemek istemeyen, hatta bunları gizleyen, yalnız Allah'ın

⁸² Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/349.

⁸³ *Vâhidî, et-Tefsirü'l-basît*, 4/82.

⁸⁴ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, 5/215.

⁸⁵ Taberî, *Tefsirü't-Taberî*, 3/573; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/249; Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119; Neseî, *Tefsirü'n-Neseî*, 1/116.

⁸⁶ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/221.

⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/733.

⁸⁸ Esed, *Kur'an Mesajı*, 1/60.

rızasını arzu eden bir insandır.⁸⁹ Burada Allah, dostlarından birini zikretmiş, insanları iyilik yapmaya teşvik etmiş, onları bir şekilde uyarmıştır. Ayrıca Allah iyilik yapanlara karşı muamelesinin kötülere yapılan muameleyle bir olmayacağını bildirmiştir.⁹⁰

Kur'an'da yukarıda zikredilen âyetin anlamına benzer başka âyetler de bulunmaktadır.

*“Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır.”*⁹¹

Yine başka bir âyette ise Allah ile iman edenler arasındaki ilişki ticaret olarak vasıflandırılmıştır: *“Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi?”*⁹² Bu âyetin ardından gelen âyet ise yapılması gerekenleri özetler gibidir. *“Allah'a ve Resûlüne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”*⁹³

Bu demektir ki Allah müminlerle kendi arasındaki ilişkiyi bir alışverişe, satın alma ve vermeye benzetmektedir. Bu da aslında tam bir teslimiyeti ve tamamen kendini vakfetmeyi içermektedir. Çünkü satın alınan mal tamamen kişinin kendi mülkü olmuş olur. Başkasının bunun üzerinde herhangi bir tasarruf hakkı ve yetkisi yoktur. Bunun kullanımı da tamamen kişinin kendisine aittir.

Aslında din nazarında ibadetler Allah rızası için yapılırsa bir değer ve bir anlam ifade eder. Gösteriş ve insanların takdir etmesi için yapılırsa bu ibadetin bir anlamı olmaz. Aslolan kişinin yaptığı ibadette Allah rızasını talep etmesidir. İbadetine şirk karıştırmak veya ibadetini Allah'ın rızası dışında bir amaçla yapmak kabul edilebilecek bir durum değildir. Bunun içinde mümine düşen görev, sırf Allah rızası talep ederek kulluk etmektir.

“Allah rızası kazanmak için kendini feda etmek”, öldürülünceye

⁸⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/350.

⁹⁰ Neseî, *Ömer Neseî Tefsiri*, 1/428.

⁹¹ et-Tevbe 9/111.

⁹² es-Saf 61/10.

⁹³ es-Saf 61/11.

kadar iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak anlamına da gelmektedir.⁹⁴ Bu âyette içtenliğe, temiz ve dürüst dindarlığa atıfta bulunulmuştur. Buna göre insan kendini ya nefsanî isteklerini tatmin etmeye adanır ya da Allah'ı hoşnut edecek davranışlar yapmaya çalışır. Bu da insanın gösterdiği bütün davranışlar hususunda bize iki farklı perspektif sunar: Buna göre nefsinin tatmine adanmış insan kişisel çıkar sağlayan tavırlara, diğer insan tipi de Allah'ın hoşnut ve razı olacağı davranışlara yönelir.⁹⁵

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında değişik görüşler vardır:

İbn Abbas'dan gelen rivâyete göre bu âyet, Abdullah b. Ced'an'ın kölesi Süheyb b. Sinan, Ammâr b. Yasir, annesi Sümeyye, babası Yasir, Hz. Ebu Bekir'in kölesi Bilâl, Habbâb b. Eret ve Huveytb'ın kölesi Abis hakkında inmiştir.⁹⁶ Bazı müfessirlere göre ise bu âyet Süheyb b. Sinan'ı Rûmî hakkında inmiştir.⁹⁷ Mekke'den Medine'ye hicret ederken Mekke müşrikleri bu zatı tutmuşlar, hicretine izin vermemişlerdi. Süheyb, Mekkelilere karşı: "Ben ihtiyar bir adamım, malım ve servetim de var. Benim sizden veya düşmanlarınızdan olmamın size hiç zararı olmaz. Ben bir söz söyledim, ondan caymayı iyi görmem. Malımı ve servetimi size veririm, dinimi sizden satın alırım." demişti. Onlar da buna razı olmuşlar, onu salıvermişlerdi. Oradan kalkıp, Medine'ye gelirken bu âyet inmişti.⁹⁸ Medine'ye varınca durumdan haberdar olan Hz. Peygamber: "Alışverişin karlı olsun ey Ebû Yahya! Alışverişin kârlı olsun ey Ebû Yahya" diye buyurmuştur.⁹⁹ Başka bir rivâyete göre Medine'ye girerken Hz. Ebu Bekir rastlamış: "Alışverişin kârlı olsun ey Süheyb!" demişti. O da: "Senin

⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/249; Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/733.

⁹⁵ *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. haz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1/322-323.

⁹⁶ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 5/221.

⁹⁷ Süfyan es-Sevri, *Tefsiru Süfyan es-Sevri*, tsh. Ebû Cafer Muhammed. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 66; *Vâhidî, et-Tefsirü'l-basît: el-Bakara 196-ahirü'l-Bakara*, 4/85; Neseî, *Ömer Neseî Tefsiri*, 1/428; Mahallî-Suyûtî, *Tefsirü'l-Celâleyn*, 1/31; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 1/55.

⁹⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, 1/108-109; Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, 1/119; Abdulfettah el-Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl*, Türkçesi: Salih Akdemir, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 62-63.

⁹⁹ Abdulfettah el-Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl*, 63.

alışverişin de zarar etmesin." demiş, "O ne?" diye sorduğunda: "Allah Teâlâ, senin hakkında bir âyet indirdi." deyip, bu âyeti okumuştur.¹⁰⁰

Diğer bir görüşe göre bu âyet öldürülünceye kadar iyiliği emredip kötülükten nehyeden kişi hakkında inmiştir.¹⁰¹ Yine Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre bu âyet iyiliği emredip, kötülükten meneden bir zat hakkında inmiştir. Başka bir görüşe göre bu âyet hicret gecesi Resulullah'ın yatağında yatan Hz. Ali hakkında inmiştir.¹⁰² Katade'ye göre ise bu âyette kastedilen kimseler Hz. Peygamber'in ashâbı olan muhacir ve ensardır. Hz. Peygamber'in ashâbı müşriklerin Allah'a şirk koştuklarını gördükleri vakit Allah'ın dini için savaşmışlar ve canlarını feda ederek cihat etmişlerdir. Bu şekilde de İslam'ı muzaffer kılmışlardır.¹⁰³

Sebeb-i nüzullerde ifade edilen ortak nokta bu kimsenin karakterli ve örnek davranışlar gösteren biri olduğudur. Nihâyetinde sebeb-i nüzulde ifade edilen kimseler sıradan kimseler değildir. Bunlar Hz. Peygamberin ashâbı olmuş, çeşitli fedakârlıklara katlanmış, İslam yolunda mücadele etmiş ve mallarını ve canlarını ortaya koymuş kimselerdir. Bunların hayatlarından da yola çıkarak âyetin bize ne söylemek istediğini ve bizim için nasıl bir profil koyduğunu anlayabiliriz. Ayetin inmesine sebep olarak gösterilen kimselerin hangi özelliklerinin öne çıktığı belirgin bir hale gelmektedir. Burada ki sebeb-i nuzül bizim âyeti nasıl anlamamız gerektiğine yönelik bir fikir de vermektedir.

Mümin kimseye düşen sorumluluk, bütün benliğiyle mücadeleye ve mücadele etmesi, var gücüyle iyiliği ve adaleti hâkim kılmak için gayret etmesi, yeryüzünde fesat ve bozgunculuğu ortadan kaldırmaya çalışmasıdır. Mümin kimse bütün hayatı boyunca böyle bir ideal ve düşünce içerisinde hareket etmelidir. Sadece söylem boyutunda kalmamalı, aynı zamanda eyleme geçip insanların faydasına çalışmalı ve salih ameller işlemelidir. Hem düşünce dünyasında hem de günlük iş ve eylemlerinde bu ideal doğrultusunda yaşamalı ve bu yönde gayret göstermelidir. Bu şekilde bir davranış kendi kurtuluşunun ve Allah'ın rızasını elde etmesinin yegâne unsurudur.

¹⁰⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, 1/109; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/734.

¹⁰¹ Neseî, *Tefsîriü'n-Neseî*, 1/116.

¹⁰² Râzî, *Tefsîriü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsîriü'l-Kebir*, 5/221; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/734-735.

¹⁰³ Neseî, *Ömer Neseî Tefsiri*, 1/428.

Bu mücadelede kişiye ilk önce düşen görev, içe dönük yani, nefis, şehvet ve gazap gibi unsurları aşarak kendi özüne ve fitratına dönmesidir. Bunun yanında dışa dönük mücadelede başkalarının kendi fitratlarıyla buluşmalarını engelleyen bütün engelleri ortadan kaldırmak için canla ve malla çalışmasıdır.¹⁰⁴ Bu demektir ki kişi ilk önce mücadelesini kendi nefisine karşı yapmalıdır. Daha sonra ise dış mücadelesini yapması gerekmektedir. İç mücadelesini yapmamış kimselerin ve bu hususta bir başarı elde edememiş kimselerin dış mücadelesini kazanmaları ve başarıya ulaşmaları pek mümkün değildir.

Bu âyetin yorumlarında iyiliği emretme ve kötülükten nehyetme prensibi öne çıkarılmaktadır. Âyetin genel anlamı dikkate alındığında böyle bir sonuca gitmenin isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Allah rızasını elde etmek bir takım çaba ve gayretleri, aynı zamanda o yolda çile ve meşakkati gerektirmektedir. İyiliği emretme ve kötülükten nehyetme de aynı şekilde bir çaba ve gayreti zorunlu kılmakta, bir takım zorluklarla mücadele etmeyi gerektirmektedir. Bu tıpkı "*İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir*"¹⁰⁵ âyetindeki gibidir. Bu şekilde çalışan bir insanın belli bir hedefi vardır. O da yeryüzünü ıslah etmek, insanların yararına çalışmak, kötülüğü ortadan kaldırmak ve iyiliği hâkim kılmaktır.

Sonuç

Kur'an'da farklı tipteki insan gruplarına yer verilmiştir. Bunlardan biri Kur'an'da övülen, davranışları ve hayat biçimleri örnek olarak sunulan tiptir. Diğeri ise yerilen ve insanlara zararı olan, kendisinden sakınılması istenilen tiptir. Bu iki tip arasında çok belirgin farklar bulunmakta, birisi iyilik tarafını, diğeri ise kötülük tarafını temsil etmektedir. Birisi yeryüzünde haddi aşarak bozgunculuk çıkarırken diğeri de yeryüzünü ıslah etmek için gayret göstermektedir.

Bakara sûresi 204-206. âyetlerinde yeryüzünde fesat çıkaran, bozgunculuk yapan ve üretilen yararlı şeyleri telef eden bir insan tipinden bahsedilmektedir. Bu insan konuştuğunda güzel konuşmakta, karşısındakini etkilemekte fakat davranış olarak söyledikleri ile yaptıkları birbirini tutmamaktadır. Bu kişi yaptığı kötü davranış sebebiyle uyarıldığında, buna aldırış etmemekte yanlış davranışı sürdürmeye devam

¹⁰⁴ Şahin Güven, *Erdemli Toplumun İnşası*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 318.

¹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/104.

etmektedir. Bu kimse sürekli kendi menfaatini düşünen bir dünya görüşüne sahiptir. Kur'an bu tip insanları şiddetli bir şekilde eleştirmekte ve bunların akıbetinin kötü olacağını ifade etmektedir.

Bu bahsi geçen tip yalancılığıyla ve kandırmacılığıyla başkalarını etkileyip, güzel sözler söyleyerek bir görev elde etmek ister. Çünkü bu gibi kişilerin amacı yeryüzünde fesat çıkarmaktır. Bunu da en güzel şekilde gerçekleştirmelerinin yolu bir mevki ve makam sahibi olmalarıdır. Bu kişiler bir makam sahibi olduklarında bu makamın yetkilerini kullanarak üretilen yararlı şeyleri ve insan neslini yok etmeye çalışır. Bu da yeryüzünde fesat çıkarmanın en üst derecesidir. Bu kişiler için makam elde etmek temel hedeftir. Bu yolda yapılan her şey mubahtır. Bundan dolayı bunlara görev verilirken sözlerine değil liyakat ve ehliyet sahibi olup olmadıklarına bakmak gerekmektedir. Bunların daha önceki davranış ve hayat biçimleri bizlere bu konuda bir ipucu verebilir.

Tanzimat edebiyatının öncülerinden olan Ziya Paşa'nın "ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz" sözü de bu durumu çok güzel bir şekilde açıklamaktadır. Bunu bir örnekle de açmak gerektiğinde şunları söyleyebiliriz. Hz. Peygamber'e insanların hemen inanmasındaki temel saik onun güvenilir, emanete hıyanet etmeyen, doğruluktan ayrılmayan ve yalan söylemeyen bir kişi olmasıydı. Onun geçmişi geleceğine bir referanstı. Bundan dolayı kendi toplumunda bir karşılık buldu. Yirmi üç sene içerisinde bütün Arabistan Yarımadası İslamiyet'i kabul etti. Çünkü o daha peygamber olmadan önce Muhammedu'l-Emin'di.

Bakara sûresi 207. âyette ortaya konulan ikinci bir insan karakteri de vardır ki bu, bizlere örnek olarak sunulan ve Allah'ın rızasını kazanmayı temel hedef haline getiren tiptir. Allah'ın rızasına talip olmak, iyiliği, güzelliği, insanlar için faydalı olanı tercih etmek demektir. Bu tip insan, yeryüzünün imarı için çalışan, bu yolda gayretli olan, insanların kalplerine dokunan ve bütün bunları yaparken de Allah'ın rızasını gözetken kimsedir. Aynı zamanda bu kişi düşünen, yaptığı davranışları hesap eden ve bu davranışlarının sonuçlarının neler olacağını kavrayan kimsedir.

Bir kısım kimseler yeryüzünde fesat çıkarırken diğer bir kısım kimseler yeryüzünde ıslah edici bir konumda olmak durumundadır. Kâinatın temel kanunlarından bir tanesi de budur. Her şey zıddıyla kaimdir. Çünkü insanoğluna potansiyel olarak hem iyiyi ve hem de kötüyü yapma iradesi verilmiştir. Ama aslolan ve Allah'ın insandan beklediği kişinin iyilik ve takva tarafını tercih etmesidir. Kişi bu yolda elbette çeşitli zorluklarla karşılaşacaktır. Fakat her seferinde iyiliği, adaleti ve doğruluğu tercih etmeli,

insanlığa faydalı olan faaliyetleri yapmalı ve bu mücadelesini hiçbir zaman bırakmamalıdır. Bütün bunlar yapılırken kişi arkaya dönüp ne olduğunun hesabını da yapmamalıdır. Bu mücadele sonucunda elde ettiği başarı veya yenilgi durumunda galip geleceğine inanmalı, yaptığı çabanın değerlendirmeye alınacağını bilmelidir. Yani bu kişi yenilgiye ve başarıya bakmadan bu yolda mücadeleye devam etmelidirler. Çünkü bu yolda mağlup olsa da gerçekte galip gelmiştir. İslam düşüncesi ve kültürü bir bakıma bu düşünce ve mücadele sayesinde yükselmiştir.

Bakara sûresinin Medenî bir sûre olduğu düşünülürken yeni bir toplum oluşturulurken nelere dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmak istenmektedir. Çünkü bir tarafta yeryüzünde fesat çıkaran, nesilleri yok eden ve ürünleri telef eden bir tip mevcuttur. Bu tip de Kur'an tarafından şiddetli bir biçimde eleştirilmektedir. Diğer yandan Allah rızasını kazanmak için iyiliği ve güzelliği yaymaya çalışan ve bu uğurda canını feda eden örnek bir şahsiyet vardır. Bu da Medine döneminde sadece toplumun inşasına değil, insanın inşasına da çalışıldığının bir göstergesidir. Zaten toplumlar insanın inşasıyla yükselir ve bir medeniyet seviyesine ulaşırlar.

Olumsuz tipe karşılık zorunlu olarak olumlu tipin yapması gereken unsurlar vardır. Allah rızası için çalışan kimse, iyilik, doğruluk, adalet ve güzelden yana olmak durumundadır. Öyleyse fesat çıkaranın karşısında duran, elini taşın altına koyan yani sorumluluklarını yerine getiren ve az önce saydığımız unsurları gerçekleştirecek kişilere ihtiyaç vardır. Bu da yeryüzünü ıslah etmek için çalışan insanları çoğaltmakla gerçekleştirilebilir. Bu da iyi bir aile, çevre ve eğitimi birlikte düşünmeyi gerektirmektedir. Bunu sağlamak da inanan ve Allah rızasını elde etmek isteyen kişilere düşmektedir. Burada da büyük bir gayretin gösterilmesi, mücadele ve mücadelenin yapılması gerekmektedir. Bu da tek başına yapılacak bir mücadele ile değil inanan insanların birlikte hareket ederek, güçlerini birleştirerek ve iyi bir şekilde organize olarak yapabilecekleri çalışmalarla olacaktır.

Zikredilen 208. âyet bağlamında düşündüğümüzde bahsi geçen kişinin gösterdiği bu davranış biçimi sıradan bir durum değildir. Nihayetinde bu kişi malından, evladından ve canından vazgeçmektedir. Bu kişi sözden ziyade bir niyet, emek, gayret ve çaba ortaya koymaktadır. Bu yüzden de günümüzde insanın, sözüyle değil karakter ve yaptıkları ile öne çıkarılması gerekmektedir. Bir noktada eğer eyleme geçilmezse sözün bir önemi kalmayacaktır. Yani sözden ziyade harekete geçmek, gayret

göstermek, uygulamak ve çalışmak gerekir. Çünkü karakter sahibi, iş yapan bireyler çaba ve gayretleri ile toplumlarının hayatiyetini devam ettirebilmelerini sağlar. Bu sebeptendir ki dün olduğu gibi bugün de insana yapılan yatırım aslında en büyük yatırımdır. Bu yatırım sayesinde toplumlar ve milletler geleceklerini sağlam temellere dayandırmış olurlar.

Kur'an'ın perspektifinde geleceğin ve anın değerlendirilmesinin önemli olduğu söylenebilir. Ele aldığımız âyetlerde de kişinin o anda ne söylediği değil ne yaptığı, o anı nasıl değerlendirdiği konu edinilmiştir. Anı değerlendirmek de aslında geleceğe şekil vermek, iyiden, doğrudan ve güzellikten yana olmak; yeryüzünde fesat çıkarmaktan, bozgunculuktan ve kargaşadan uzak durmak anlamına gelmektedir. Burada da temel bir ideal ortaya çıkar ki o da, adaletin tam olarak uygulandığı, barışın temin edildiği ve sosyal adaletin her kesime uygulandığı bir dünya oluşturmaktır. İşte bu da İslam'ın temel hedefleri arasındadır.

Kaynakça

- Abdulfettah el-Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl*, Türkçesi: Salih Akdemir, Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Ahmed b. Hanbel. Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. el-Müsned. şrh. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: Dârü'l-Maârif, 1955.*
- Alper, Hülya. "Münafık". TDV İslâm Ansiklopedisi. 31/565-568. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006.
- Altıntaş, Hayrani. "Hz. Peygamber'in Getirdiği İnsan Tipi". Kutlu Doğum Haftası. Türkiye Diyanet Vakfı, 12-17 Ekim 1989, 23-27.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*. Takdim: Mahmud Abdulkadir Arnavut. Beyrut: Daru'l-Sadr, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahih I-VI*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1990.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, 115.
- Çağrıçı, Mustafa. "Kibir". TDV İslâm Ansiklopedisi. 25/562-563. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul: Elif Ofset, 1984.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsirü'l-Hadîs*. çev: Ahmet Çelen-Mehmet Çelen, İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Erich Fromm. *Erdem ve Mutluluk: ahlak psikolojisi üzerine bir inceleme*, yay. haz. Turhan Yörükan; trc. Ayda Yörükan. -- 5. bs. -Ankara: Türkiye İş Bankası, 1995.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret yay., 1997.
- Fayda, Mustafa, "*Câhiliye*" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7/17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Güven, Şahin. *Erdemli Toplumun İnşası*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.

◆ Bakara Suresi 204-207. Ayetleri Bağlamında Övülen (Faydalı) ve Yerilen (Zararlı) İnsan Tipleri

Işık, Emin. "Bakara Sûresi". TDV İslâm Ansiklopedisi. 4/526-529. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.

İbn Haldun, Abdurrahman bin Muhammed bin Haldûn Hadramî, Mukaddime, çev: Halil Kendir, Yeni Şafak, Ankara, 2004.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini. Sünenu İbn Mace. thk. Muhammed Mustafa A'zami. Riyad: Şeriketü't-Tıbaati'l-Arabiyye, 1983.

Kara, Ömer. Kur'an'ın Anlaşılmasında İtibâr, Sebebin Husûsiliğine Değil Lafzın Umûmiliğinedir İlkesine Usûlcülerin Metodolojik Yaklaşımları. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.

Karakoç, Sezai. İnsanlığın Dirilişi. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2021.

Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir. haz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafi Dönmez,

Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Kutluer, İlhan. "İnsan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/320-323. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Mahallî-Suyûfî. Tefsîrû'l-Celâleyn. İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, t.y.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî. Te'vîlâtü'l-Kur'ân. thk. Ahmet Vanlıoğlu. müracaat Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

Merad, Alı. "İslah" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19/143-156. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.

Mevdûdî, Ebu'l Al'a. Tefhimu'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri). ed. Ali Bulaç, trc. Muhammed Han Kayani vd. İstanbul: İnsan yayınları, 1997.

Mukâtil b. Süleyman. Tefsiru Mukatil b. Süleyman. thk. Ahmed Ferid, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-İlmîyye, 2003.

Muslim, Ebû Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî. Sahîhu Muslim. I-V. thk. M. Fuâd Abdulbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabiyye, 1954.

Necati, M. Osman. Kur'an ve Psikoloji. ter: Hayati Aydın, Ankara: Fecr yayınları, 4. Baskı, 2017.

- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. Tefsirü'n-Nesefî. thk: Zekeriyya Umayrat, Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, Sünen, (thk: Abdulfettah Ebu Gudde), Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1986.
- Nesefî, Necmeddin. Ömer Nesefî Tefsiri. çev. Muhammed Coşkun, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Paçacı, Mehmet. Kur'an'a Giriş. İstanbul: İsam Yayınları, 2006.
- Râğb el-isfahânî, el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an. thk. Muhammed Seyyid Kilani, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin. Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. Fî zıllali'l-Kur'an. Beyrut: Dârü'ş-Şürûk, 1985.
- Süfyan es-Sevri. Tefsiru Süfyan es-Sevri, tsh. Ebû Cafer Muhammed. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 66.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. Tefsirü't-Taberi = Câmîü'l-Beyân an Te'vili ayi'l-Kur'an. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/1424.
- Türkçe Sözlük. haz.: Şükrü Halûk Akalın... ve başk. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2010.
- Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed bin İsâ. Sunen. I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *et-Tefsirü'l-basît: el-Bakara 196-ahirü'l-Bakara. uşrife ala tıbaatehu ve ihracehu Abdülaziz Sutam Al-i Suud, Türki b. Sehul el-Uteybi, İskenderiye: Darü'l-Musavveri'l-Arabi, [t.y.].*
- Yazır, Elmalı'lı M. Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. y.y: Eser Neşriyat, 1979.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vucühi't-Te'vil. thk. Muhammed Abdul-Selâm Şâhin, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.